

אוניברסיטת בר-אילן



לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו י

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות

ע"ש הלנה ופאול שולמן

מספר 393

פרשות בהר-בחקתי, תשס"א

והתהלכתי בתוכם

לפרשיית הברכות בתחילת פרשת בחקתי הוקדשו אחד עשר פסוקים (כו, ג-יג), כאשר הפסוק הראשון והפסוק האחרון מהווים פתיחה וחימה. שאר הפסוקים עוסקים בפוריות הארץ, בשלום בארץ, בפוריות האדם, בריבוי התנובה ושמירתה ובהשראת השכינה. להלן נתמקד בחלק האחרון:

יא: ונתתי משכני בתוכם,

ולא תגעל נפשי אתכם.

יב: והתהלכתי בתוכם

והייתי לכם לא-להים, ואתם תהיו לי לעם.

פסוקים אלה מהווים את שיאה של פרשיית הברכות, הן על-פי מיקומם בסיומה של הפרשייה והן מבחינת תוכנם; אך בעוד שהברכות הקודמות נושאות אופי חומרי, הרי שכאן מדובר בהשראת השכינה בקרב ישראל - בביטויים נשגבים המעידים על אישור הברית בין ה' לעמו.

מבחינה מבנית ניתן להבחין בבירור בתקבולת, העשויה להתפרש גם כתקבולת כיאסטית. הצלע האחרונה אין לה מקבילה והינה פועל יוצא של הצלעות האחרות:

ונתתי משכני בתוכם	והתהלכתי בתוכם
ולא תגעל נפשי אתכם	והייתי לכם לא-להים
ואתם תהיו לי לעם	

הביטוי "ולא תגעל נפשי אתכם" מעורר תמיהה, וכבר העלה אותה הרמב"ן בפירושו לפסוק. אחרי ההבטחה על השראת השכינה בישראל, מה מקומה של הבטחה זו? הרלב"ג מסביר, כי מדובר כאן בהבטחה חדשה, כי ה' לא יסיר שכינתו מישראל, גם כשיהיו חוטאים במידה כזו, שראויים יהיו שתגעל נפשו של ה' בהם. "העמק דבר" מפרש אף הוא בכיוון זה, אלא שהוא מציין, שלא מדובר כאן בחטאים של כלל העם אלא של יחידים, וההבטחה היא שבעטיים של אותם יחידים, לא יסלק ה' את שכינתו מהעם. אברבנאל רואה כאן הדגשה מיוחדת נגד דעתם של הפילוסופים השוללים קיומה של השגחה פרטית, וטוען כנגדם, שאין ה' שוכן רק בעליונים, שכן נפשו אינה סולדת גם מהתחוננים. "הכתב והקבלה" רואה את הצלע הזאת כתנאי לצלע המקבילה, דהיינו: באם תדקדקו שלא תגעל נפשי אתכם, אזי אתן משכני בתוכם. בעל "העקידה" מסביר את הדברים על רקע מערכת היחסים המיוחדת בין ה' והעם, המוצגת בפסוקים הנדונים, ואומר: למרות המרחק ביני וביניכם, יכולים אתם להתעלות בדעת אותי, בתנאי שתהיו זכאים לקירוב שאין בו גיעול. בנוהג

שבעולם בן מלך הנושא בת הדיוט אי אפשר שלא יהיה ריחוק ביניהם. אולם ביני וביניכם תהיה התאמה שלמה.

ברקע דברי בעל "העקידה" ניתן לזהות את דברי המדרש בספרא, שרש"י מצטט חלק ממנו בפירושו על אתר. בגלל חשיבות המדרש נביאו בשלמותו:

והתהלכתי בתוכם': משלו משל למה הדבר דומה? למלך שיצא לטייל עם אריסו בפרדס והי' אותו אריס מיטמר (= מתחבא) מלפניו. אמר לו המלך לאותו אריס: מה לך מיטמר מלפני? הריני כיוצא בך! ...
 כך עתיד הקב"ה מטייל עם הצדיקים בגן-עדן לעתיד לבוא וצדיקים רואים אותו ומזדעזעים מלפניו ואומר להם: הריני כיוצא בכם. יכול לא יהא מוראי עליכם? תלמוד לאמר: ויהייתו לכם לא-להים ואתם תהיו לי לעם'.

ר' יצחק עראמה (בעל העקידה) עמד על המורכבות המשתמעת מתוך הפסוקים: מחד-גיסא רצון הא-ל בקרבה מרבית לעם, ומאידך-גיסא הצורך בהקפדה על מורא שמים.
 בגלל הייחוד במערכת יחסים זו, הוא השתמש במשל של בן המלך הנושא בת הדיוט. ההבדל במעמדות של החתן והכלה מבטאים במשל את הריחוק הטבעי ביניהם, ואילו הנישואים מייצגים את הקרבה האינטימית ביניהם. נוצרת כאן מעין מקבילית כוחות, שבה שני ווקטורים המושכים כל אחד לכיוון הנגדי, והשקול ביניהם הוא מערכת היחסים המיוחדת שתיווצר עם השראת השכינה בעם ישראל. המשל בספרא מורכב יותר מזה שהביא ר' יצחק עראמה בפירושו והוא טיפוסי למשלי חז"ל (ראה: י' פרנקל, דרכי האגדה והמדרש, עמ' 323 ואילך). כאמור, הספרא מתייחס לביטוי "והתהלכתי בתוכם", שהוא אכן אינו רווח (כדוגמתו: "כי ה' א-להיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך" - דב' כג, טו), ואף יש להבחין מה הוא מוסיף על הביטוי "ונתתי משכני בתוכם", שקדם לו. במשל מדובר במלך ובאריס, שאין כל אפשרות שישתוו במעמדם, אך המשל מתאר סיטואציה מיוחדת שבה המלך יוצא לטייל עם אריסו בפרדס, דהיינו אין המלך נמצא בפרדס כדי לבקר את עבודת האריס, אלא מטייל עמו! וזו בוודאי סיטואציה בלתי שכיחה וחורגת מתבנית משלי המלך והפועלים או האריסים, הרגילה במשלי חז"ל.

האריס, שמתקשה לעכל את המציאות שבה הוא מצוי, משתדל להסתתר מפני המלך, לבל יבולע לו, וזוהי תגובה טבעית; אלא שתגובת המלך "הריני כיוצא בך" - מעוררת תמיהה ויכולה להתפרש רק על רקע המציאות בעולמות העליונים. ואכן בנמשל מציין הממשל שמדובר בגן-עדן (ברקע הדברים נמצא, כנראה, הפסוק: "וישמעו את-קול ה' א-להים מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו מפני א-להים בתוך עץ הגן" (בר' ג, ח)). המלבי"ם מסביר את המשל בדרך הבאה:

הם שני מיני מדרגות: האחת היות האלוקות בתוכם ממש בהיות נפשם אלוקית. וע"י הקדושה תשוב להיות מושלמת ופועלת במציאות באופן שידמו הצדיקים כהאריס שנעשה שותף אל המלך בפרדס, הגם שאינו קנינו הוא שותף אליו מצד עבודתו שתקנו וגדרו ויטעהו שורק. כן הצדיקים אריסי ה' אשר שמרו על הפרדס הגדול שהוא העולם... יטיילו עם המלך במלאכתו ישבו ונעשו שותף להקב"ה במעשה בראשית, מצד שישבו בגן הגדול לעבדו ולשמרו... ומצד השני "והייתו לכם לא-לוהים" מצד הנהגתו את הצדיקים בעצמם כפי רצונו עליהם לטובה ויהי' מוראו עליהם בהכירם גדולתו ורוממתו.

כלומר, אין מדובר כאן בחזרה על הביטוי: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמ' כה, ח), שהרי מדובר כאן ביזמתו של ה': "ונתתי משכני בתוכם". על כך יש להוסיף את הברכה המיוחדת במינה של "והתהלכתי בתוכם", כפי שפירש ספורנו על אתר:

כי לא אל מקום אחד בלבד ירד שפע הכבוד, כמו שהיה במשכן ובמקדש, כאמרו 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם', כלומר בזה האופן בלבד אשכון בתוכם... אבל אתהלך בתוכם ויראה כבודי בכל מקום שתהיו שם... לשום אותם במעלת ימות המשיח ועולם הבא שיעד בזאת הפרשה בלי ספק.

בדרך דומה פירש עמוס חכם (דעת מקרא, ויקרא, עמ' רכא, הערה 9):
לא אשכון בתוככם כמלך השוכן בהיכלו ואינו יוצא משם, אלא כמלך המתהלך בתוך
עמו לדעת מה הם צריכים.

הדברים כה נשגבים, שלא בכדי אומר עליהם הרמב"ן:
ואין בתורה ברכות שלמות כאלה שהם דברי הברית והתנאים אשר בין הקב"ה
ובנינו. ודע כי לא השיגו ישראל מעולם לברכות האלה בשלמותן לא הרבים ולא
היחידים מהם, שלא עלתה זכותם לכך... עתיד הקב"ה לטייל עם הצדיקים לעתיד
לבוא, כי לא נתקיים, אבל יתקיים עמנו בזמן השלמות.

עקבותיו של המשל בספרא בולטים אף בפירושו של הרמב"ן, אך הוא גם סבור שניתן למקם
את ההבטחה בעולם הזה, בעת שיגיע עם ישראל לשלמותו.

ד"ר יאיר ברקאי
ירושלים